

NASREDDİN HOCA OLGUSUNUN ALGILANMASI VE ANLAMLANDIRILMASI ÜZERİNE*

İsmail GÖRKEM**

Özet: Fıkralar sözlü edebiyat ürünleridir ve ana kahramanları 'fıkra tipleri'dir. Nasreddin Hoca da bir fıkra tipidir. Son yıllarda Nasreddin Hoca'nın birçok araştırmaya konu edildiği görülmektedir. Bu araştırmalarda Hoca'nın kimliği, kişiliği ve nereli olduğu hususları tartışılmaktadır. Bu tarz araştırmalarda tarih, edebiyat tarihi ve halkbiliminin yaklaşımları kullanılmıştır. Bu çalışmada Nasreddin Hoca hakkındaki bu yaklaşımlar halkbilimi açısından kısaca değerlendirilerek, Nasreddin Hoca olgusunun nasıl algılanması gerektiğine işaret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Edebiyat, Fıkra, Fıkra Tipi, Nasreddin Hoca, Olgü.
On the Perception and Signification of Nasreddin Hoca as a Folkloric Phenomenon

Abstract: Anecdotes are products of oral literature. Their main characters are 'anecdote types'. Nasreddin Hodja is one of these types. In recent years, 'Nasreddin Hodja' has been the subject of many studies. In these studies, the issues concerning his character and identity are discussed. Many of these studies use the approaches of history, literary history and folklore. This study evaluates the available studies on Nasreddin Hodja from the perspective of folklore and explains how this folkloric phenomenon should be perceived.

Key Words: Oral Literature, anecdote, anecdote types, Nasreddin Hodja, phenomenon.

Türkiye'nin pek çok şehir ve beldesinde yüzlerce festival düzenleniyor. Her şehir ve kasaba, kendini en çok tanınan bir tarafıyla (tarihî şahsiyet, ürün, gelenek vs.) kamuoyuna duyurma ihtiyacını hissediyor. Son birkaç on yıldır, ülkemizde Nasreddin Hoca'nın kimliği, kişiliği ve nereli olduğuyla ilgili önemli tartışmalar gündemi işgal etmektedir. Onun kimliği, milliyeti ve nereli olduğuyla ilgili tartışmaların kesin bir sonuca ulaşamamasında, çeşitli sebeplerin etkili olduğu görülmektedir: Acaba kavga, N. Hoca üzerinden yapılan şehirler arası bir 'rant kavgası' mıdır? Nasreddin Hoca'ya, 'tarih', 'edebiyat tarihi' veya 'halkbilimi' (folklor) açılarından bakılabilir mi; bunlardan hangisi daha doğrudur? Yoksa N. Hoca, 'ferdî şahsiyet' ve 'fıkra tipi' olmak üzere çift kimlikli midir? Türkiye'deki birçok il ve ilçenin paylaşamadıkları taraf, onun birinci veya ikinci kimliği ile mi

* Bu yazı, 24-25 Ekim 2008 tarihleri arasında İstanbul'da, İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen 'Nasreddin Hoca 800 Yaşında' adlı ulusal sempozyumda sunulan bildiri metninin genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

** Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi.

ilgilidir? N. Hoca, 'ferdî bir şahsiyet' midir, yoksa bir 'fıkra tipi' midir? Kimdir, nerelidir ve hangi millete mensuptur? Bu değerlendirmeleri yaparken bir 'tarihçi', bir 'edebiyat tarihçisi' gibi mi, yoksa bir 'halkbilimci' gibi mi hareket etmeliyiz? Türkiye'de N. Hoca'yı bilimsel anlamda ilk olarak ele alan ve değerlendiren M. Fuad Köprülü, sorunu nasıl değerlendirmiştir? Bir kere daha Köprülü'nün bu hususta ne düşündüğüne bakmak gerekebilir mi?

Bu çeşit soruları çoğaltmak, elbette mümkündür. Aşağıda bu sorulara, sırasıyla cevap vermeye çalışacağız.

Biz burada, bugüne kadar süregelen tartışmaları, kronolojik bir yol izleyerek değerlendirmek niyetinde değiliz. 'Bir halkbilimci olarak Nasreddin Hoca'yı nasıl ele alıp değerlendirmek gerekir?' sorusunu, geçmişten bugüne, Türkiye'de bazı bilim insanı/folklorcuların yaptığı tartışma ve değerlendirmelerini aktararak anlatmaya çalışacağız. Bunu yaparken kimseyi hedef almak, ona saldırmak ve dolayısıyla onu kırmak ve saygısızlık etmek gibi bir niyetimiz yoktur! Bunun böyle bilinmesini, özellikle istiyoruz.

Önce, N. Hoca ile ilgili -bazılarına M. Sabri Koz'un bildirisinde değindiği- iddiaları mümkün olduğu kadar özetleyerek ortaya koyacak, daha sonra da, bir 'bilim insanı' olarak meseleyi tartışıp bir sonuca ulaştırmayı deneyeceğiz.

M. Sabri Koz, "Nasreddin Hoca'ya Gömlek Biçmek" başlıklı bildirisinde, söz konusu tartışmaları güzel bir biçimde özetleyip değerlendirmiştir. Yazısında, gerek Türkiye'de ve gerekse dışarıda N. Hoca'ya "biçilen, hattâ dikilip giydirilen kimlik gömlekleri"ni tartışmıştır. Koz, N. Hoca'ya biçilen kimlikleri tartıştığı bildirisinde, "biçilen gömleklerin Hocamıza dar geldiğini göstermeye" gayret etmiştir (Koz 2000: 57). "Tespit ve Eleştiriler" başlığı altında sırasıyla Ebu'l Hayr-i Rûmî, İsmail Hâmi Dânişmend, İbrahim Hakkı Konyalı, M. A. Sultanov, Mehmed Hüseyin Tehmasb ve Mikail Bayram'ın iddia ve görüşlerini aktarmış, daha sonra bu meseleler hakkında yapılan eleştirileri gözden geçirmiştir.¹

Koz'un bu çalışmasından sonra, tekrar aynı konu hakkında yeni örnek iddiaları söz konusu etmemizin temel sebebi ise, biraz da sorunun hangi boyutlara ulaştığını göz önüne serme arzusudur.²

A. Hoca Nasreddin, gerçekte 'Ahî Evren'dir. Ahî Evren'e günümüzde, Kırşehir sahip çıktığına göre, N. Hoca da 'Kırşehir'lidir:

¹ Bildiri metninde, sağlam bir bibliyografik yol takip edildiği görülmektedir. Koz'un özetlediği görüşlerdeki temel tartışma alanının Nasreddin Hoca'nın bir 'tarihçi' gözüyle 'tarihî kimliği'ni tespit kaygısından ve N. Hoca ile onun kahramanı olduğu fıkralara 'edebiyat tarihçisi' gözüyle bakmaktan ortaya çıktığı görülmektedir. Koz, bu hususlardaki kendi önerilerini de, ortaya koymuştur: 1. Nasreddin Hoca'nın kimliğiyle ilgili tartışmaların bir kenara bırakılmasının gerekli olduğuna, asıl yapılması gereken olan şeyin ise "halkbilimi yöntemleriyle gerçekleştirileceğine" inanmaktadır. 2. "Nasreddin Hoca Fıkraları Külliyyatı' için hazırlık yapmalı, bilgi ve gücümüzü bu konuda yapılacak çalışmalara ayırmalı, çekışmeyi bırakarak bir araya gelmeliyiz." (Koz 2005: 67).

² Konu, daha önce şu yazımızda kısaca değerlendirilmiştir: bk. Görkem 2007a.

Selçuk Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mikâil Bayram, 1975 yılında bu mesele hakkında ilk kitabını neşretmiş ve eserinde Ahi Evren- Mevlâna mücadelesini belgelere dayanarak ele almıştı. Kendisinin de belirttiği gibi, ne yazık ki, ilim âlemi yazdıklarıyla ilgilenmedi ve Prof. Bayram, ‘rakibi susarak öldürmek’ şeklinde bir muameleye maruz bırakıldı.

Geçen yıllarda Hulki Cevizoğlu ‘Mevlânâ’ hakkında ‘Ceviz Kabuğu’nda iki program yapmıştı. Bu televizyon programlarına telefonla katılan Bayram’ın ‘Mevlânâ’nın kimliği, siyasî faaliyetleri ve kişiliği hakkındaki tespit ve değerlendirmeleri, özellikle Mevlânâ’nın "Moğol ajanı" olduğunu ileri sürmesi, Konya’da ve ülke çapında büyük bir infiale sebep olmuştu. Ceviz Kabuğu programlarının en can alıcı ifadesi, Hulki Cevizoğlu tarafından Mevlânâ’yı savunmak maksadıyla programa bağlananlara hitaben söylenmişti: "Allah’ın peygamberi Muhammed’i bu kadar savunamazdınız ama..."

Daha sonra Bayram, bu alandaki çalışmalarını sonuçlandıracak mahiyette *Sosyal ve Siyasî Boyutlarıyla Ahî Evren-Mevlânâ Mücadelesi* (Nüve Kültür Merkezi, Konya 2005) isimli 263 sayfalık bir kitap kaleme aldı. Kitapta ‘merkez’de [=Konya] yaşayan Mevlânâ ile ‘çevre’de [=Kırşehir yöresi] hayatını devam ettiren Ahî Evren arasındaki siyasî mücadele değerlendirilmektedir. Eserde ‘ahîlik’ teşkilâtının "baş mimarı" ‘Ahî Evren’ ile ‘Nasreddin Hoca’ lâkaplı Hacı Nasirü’l-din Mahmud’un aynı kişi olduğu gösterilmek istenmiştir. Bu kitap merkezli olarak özellikle Konya’da büyük tartışmalar yaşandı. Meselâ, Bayram’ın iddiaları, Mevlânâ Müzesi Müdürü tarafından "deli saçması" olarak nitelendirildi. Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü konuyla ilgili bir basın toplantısı tertip etti. Konya-Akşehir’de merkezi bulunan Nasreddin Hoca ve Turizm Derneği yöneticileri, N. Hoca’ya ve sembolü Akşehir’e "çamur atıldığı" için Bayram hakkında “hakaret davası” açacaklarını söylediler... (bk. www.maksimum.com- 03.12.2004).

Onun yaptığı çalışmalar, bilimsel olarak halen çürütülemedi. Gerek Ceviz Kabuğu programına katıldıktan sonra ve gerekse 2005 yılı başlarında Prof. Bayram, yaşadığı ve görev yaptığı Konya’da pek çok sıkıntıyla karşılaştı.

B. Nasreddin Hoca Konya-’Akşehir’li veya Eskişehir-’Sivrihisar’lıdır:

Hoca’nın Akşehirli olduğuna dair, rahmetli İbrahim Hakkı Konyalı’nın önemli çalışmaları vardır. Buna mukabil, onun Eskişehir-Sivrihisar’ın Hortu köyünden olduğuna dair de önemli belgeler yayınlanmıştır. Hoca’nın bu iki ilçemiz arasında bir türlü paylaşamadığı biliniyor. O kadar ki, son yıllarda Eskişehir ve Konya illeri, birbirine alternatif olmak üzere Nasreddin Hoca şenlikleri düzenlemektedir. Sivrihisar’ın Hortu köyünün doğduğu yer, Akşehir’in ise, ömrünün önemli bir kısmını yaşadığı ve mezarının olduğu yer olduğu konusunda anlaşma sağlanmış gibidir.

Biz bu hususta herhangi bir görüş belirtmeyeceğiz. Bunun yerine sadece Pertev N. Boratav’ın bazı tespit ve değerlendirmelerini aktarmakla yetineceğiz:

"...Hoca’nın hikâyelerinde ‘hazır-cevaplık, nükte, sağduyu’ ile ‘saflık ve tuhafılık’ öğeleri birbirine sıkı sıkıya bağlıdır, ve bunlar tümüyle Nasreddin Hoca’nın halk bilgisi kişiliğini, yani onun fıkralarının ayırd edici niteliğini meydana getirirler. Epey eski bir tarihten, belki de

Hoca'nın ölümünden az sonra başlayarak Sivrihisarlılar üzerine anlatılan hikâyelerle Hoca'ya mal edilen fıkralar birbiriyle kaynaşmış, ve giderek –Hoca'nın kişiliği ağır bastığı için- sade Sivrihisarlılar üzerine anlatılanlar değil, türk mizah yaratmalarının büyük toplamı da onun ünlü adı etrafında çevrelenmiş olmalıdır." (Boratav 1969: 97).

"Nasreddin Hoca'nın vatani sayılan Sivrihisar'ın halkı, *Saltuknâme*'nin yazıldığı XV. yüzyıldan başlayarak, saflıkları, tuhaflıklarıyla ün almış insanlardı." (Boratav 1969: s. 96).

C. Nasreddin Hoca 'Kayserili'dir:

Muhsin İlyas Subaşı, 2004 yılında kaleme aldığı 'deneme'sinin başlığını oldukça "kışkırtıcı" bir biçimde koymuştu: "Nasreddin Hoca Kayserilidir".

Yazıda önemli gördüğümüz noktaları aktarmak istiyoruz:

"Nasreddin Hoca'nın memleketi konusunda yeni bir tartışma başlatıldı. Halit Erkiletlioğlu'nun Nasreddin Hoca'nın mezar taşının Kayseri'de olduğunu belirten bir yazısı bir yerel gazetede yayımlandıktan sonra, bunu, Anadolu Ajansı'nın haber yapması tartışmayı ülke gündemine taşıdı. Aslında Erkiletlioğlu'nun bahse konu yazısı bu alanda ilk değildi. Kayseri'de müze müdürlüğü görevini ifa eden Naci Kum, hocanın mezar taşının Kayseri müzesinde bulunduğunu haber vermiş; eski müze müdürlerinden Mehmet Çayırdağ, bu konuda bir yazı yazmış ve "konuyu toplumun dikkatinde yenilemiş"tir. Ayrıca Abdullah Satoğlu da bu hususta bir yazı kaleme almıştır. "Biz bu yayınlardan hareket ederek araştırma yaptık. Ortaya çok çarpıcı sonuçlar çıktı. Meseleyi herhangi bir tartışma zeminine çekmen[m]. Şimdi bu belge ve bilgileri sahanın uzmanlarının dikkat ve tartışmasına sunmak istiyorum. Sanırım, kaynaklar taranırsa bu konuda daha çok bilgi ve belgeye ulaşılabilecektir." (Subaşı 2004).

Subaşı, yazısını şu cümlelerle bitiriyor:

"Toplumda yerleşmiş yanlış kanaatleri değiştirmek elbette çok güçtür. Ama realiteyle hayali de birbirinden ayırmak gerekmektedir. Halk bunu tefrik edemeyebilir. Zaten ondan da böyle bir dikkat beklenilmemektedir. Bu sorumluluk aydınlarımıza aittir. Bu yazı da onlara bir davetiyedir. Umarım davetiyemiz arzulanan adreslere ulaşacaktır."

Görüldüğü gibi, Hoca'nın Kayseri'li olduğu konusunda en önemli delil, Kayseri Müzesi'nde bulunan mezar taşıdır.

Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezartaşları" isimli makalesinde ise, söz konusu mezar taşı hakkında şu bilgileri veriyor:

"XIII. Yüzyıl Kitabesi (Nasreddin Hoca):

Kayseri Müzesi'nde 1456 envanter numarasında kayıtlı.

Tercümesi: 'Bu kabir merhum, mağfur, said, şehid Nasreddin Hoca'nındır. 611 yılının Safer ayında [=M. 1214 Mayıs-Haziran) vefat etti.' Müzeye Kayseri'deki hangi türbe veya mezarlıktan geldiği belli olmayan mezar taşının meşhur Nasreddin Hoca'ya ait olduğu ileri sürülmüştür. Taşa Nasreddin Hoca'nın baba ismi yazılı olabilecek kısmı kaybolmuş olduğu gibi, isimden sonda 'Ço...' diye başlayan kelimenin de ne olduğu belli değildir. Bu terkipteki isim, devrinin âdetine uymayacak şekilde dikkat çekicidir. Taşa ismin [isim] halk içindeki meşhur söylenişi ile yazılmıştır denilebilir. Eksik kelime onun esas isminin başlangıcı olabilir." (Çayırdağ 2001: 148).

Mustafa Işık ise, "*Kayseri'deki Mimarî Eserlerde Geçen Ayet ve Hadisler*" isimli -daha sonra bastırıldığı- 'doktora tezi'ni hazırlarken (bk. Işık 2003), söz konusu mezar taşını incelediğini belirterek aşağıdaki bilgileri veriyor:

''Müzedeki mezar taşının, mezar sahibinin babasının isminin yazılmış olabileceği üst kısmı kırılmıştır. Mezar taşındaki iki satırlık kitabenin üst satırında (*Bu kabir, rahmetli, günahları bağışlanmış, mutlu, öte dünyayı görmüş, Emirüddin Hacı'nındır. Yıl 611-1214*) yazılıdır. Kitabenin ikinci satırında ise iki ayet ve sonradan uydurma bir hadis yer almaktadır. Bilimsel bir çalışma için okuduğumuz mezar taşındaki yazıya göre, bazı araştırmacılar tarafından Nasreddin Hoca olarak okunmasını anlayamadım.'' (bk. www.haber7.com- 25 Ağustos 2005).

Böylece, N. Hoca'nın Kayserili olduğu iddiası, bir diğer Kayserili tarafından çürütülmüş olmaktadır. Söz konusu mezar taşı, N. Hoca'nın Kayserili olduğunu ispat için kâfi de değildir.

D. Nasreddin Hoca aslen Kastamonu'ludur:

11 Şubat 2005 tarihli Anadolu Ajansı kaynaklı bir haberde, Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Araştırma Görevlisi Cevdet Yakupoğlu'nun görüş ve iddiaları aktarılmıştır. Buna göre, Hoca Selçuklular döneminde Maliye Bakanlığı yapmıştır. Görüş yeni değildir; daha önce rahmetli Prof. Dr. Osman Turan da *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı eserinin 604. sayfasında bu bilgiyi kaydetmişti. Asıl adı Müstevfi Hoca Nasreddin olan Hoca, 1280'li yıllarda Kastamonu'da yaşayan Çobanoğlu Beyi Yavlak Arslan'ın oğludur. Dolayısıyla, N. Hoca, Kastamonulu olabilir.

Yakupoğlu, "1999 yılından bu yana yaptığı bilimsel araştırmalar sonucunda bu verileri ortaya çıkar[dığını]" kaydediyor ve fıkraların doğuşunu ise, şöyle açıklıyor:

"Nasreddin Hoca ile ilgili fıkraların ortaya çıkmasının gerçek nedeni, O'nun İç Anadolu halkını Moğol baskısına karşı koruması, pratik zekâsı ve halkın dertlerine kısa sürede çözüm bulması. Selçuklu hükümdarlarının bile görüşemediği Moğol valileriyle istediği gibi görüşerek, halkın sıkıntılarını devlet katında kısa sürede çözmesidir." (bk. AA, 11 Şubat 2005).

Verilen bu bilgi, kanaatimizce yetersizdir ve üstelik N. Hoca'nın Kastamonulu olduğunu ispat için yeterli de değildir.

E. Nasreddin Hoca, Karadeniz'li 'Temel'in akrabasıdır:

Heyemola yayınları 51 kişinin katılımıyla, 2006 yılında *Temel Kimdir* isimli bir kitap yayınladı. Kitapta, Karadeniz fıkralarının önemli fıkra tiplerinden birisi olan 'Temel' okuyucuya sunulmuştu. "Karikatürcüler derneği Trabzon temsilciliği Temel'in doğum gününün tespiti için kampanya başlatıp, girişimlerde bulundu. Fıkra kahramanı Temel'e ait olmayan montaj, çeviri, kötü yakıştırmalar ve yanlış anlamaları azaltmaya yönelik başlatılan proje, temeli gerçek kimliği ile kamuoyuna tanıtmayı hedefliyor. Kitapta Nasreddin Hoca'nın Karadenizli, Temel'in akrabası, belki de Of lu hocaların atası olduğuna dair tezler yer alıyor." (*Zaman*, 07.10.2006).

Temel ile Nasreddin Hoca'nın 'fıkra tipi' olma özellikleri dışında ortaklıkları olduğunu söylemek zordur.

F. Nasreddin Hoca, Arnavutluk'lu bir Arnavut'tur:

Balkanlarda yaşayan Arnavutlar, Hoca'nın Fatih Sultan Mehmet'ten sonra, bu yöreye geldiğine inanmaktadır. Bu hususta Tahir Alangu, 'folklor'un sınır tanımaması ve dinamiklik özelliğini anlatırken, şöyle bir değerlendirme yapıyor:

"Meselâ *Arnavutlar* Fatih'ten sonra *Nasrettin Hoca'nın* Arnavutluk'a gittiğine inanıyorlar. Çeşitli meslek gruplarının temsilcileriyle karşılıklı konuşmaları, nükteleri var. Hattâ bir de yayınlanmış kitap var, '*Nasrettin Hoca Arnavutluk'ta*' diye. Yani folklor katiyen sınır tanımıyor. Her yerde de değişiyor." (Görür 1971: 55- 56).

Alangu'nun sorunu değerlendirmesi doğru ve tutarlıdır; fakat Arnavutların böyle düşünüp inanmaları Nasreddin Hoca'nın Arnavutluklu bir Arnavut olması için yeterli değildir.

G. Nasreddin Hoca, gurbetçilerimizle birlikte Almanya'da:

Halil Demirci, 1999 yılında Berlin'de Türkçe bir kitap yayınladı: *Nasreddin Hoca Almanya'da*, (Deutsch-Türkischer Fotosatz).

Kitapta, Almanya'da geçen 323 fıkra yer almaktadır. Yazar, kitabın 'önsöz'ünde şunları yazıyor:

"İnsanlar bir yerden ayrılıp belli bir süre, ya da sürekli kalacakları yere giderlerken mutlaka yanlarında bir şeyleri de birlikte götürürler. Bu götürdükleri şeyler eşyalardır, giysileridir, anılarıdır. Daha geniş anlamda gelenek ve görenekleridir, inançlarıdır, kültürleridir. (...) Çağımızda güncelliğinden hiçbir şey kaybetmemiş olan Nasreddin Hoca'yı da Anadolu'da bırakamazdık. Hoca farklıydı. Onu ne film kasetlerine ne de müzik kasetlerine sığdıramazdık, sığdıramadık. Hoca canlı kalmalıydı. Yaşamalıydı. O eşeği ile birlikte gelmeliydi Avrupa'ya. Hoca eşeksiz olamazdı. Hoca eşeğiyle trene binmeliydi. Bindirdik. Uçağa binmeliydi, bindirdik. Getirdik onu aramıza kattık. Onunla birlikte yaşadık. O bizleri yine güldürdü, yine iğneledi ve bizlere öncülük etti, bizleri fıkraları ile eğitti." (Demirci 1999: 13).

Görüldüğü gibi, Türk zekâsı ve dolayısıyla Türk mizahı, bu sefer de N. Hoca'yı AB ülkelerinde yaşatmış oluyor.

H. Nasreddin Hoca Rus'tur:

Gazeteci Nuri Sefa Erdem, kaleme aldığı *12 Eylül'ün Yasama Organı-Hâki Meclis* (İst. 2005) isimli kitabında, bir zamanlar görülen 'Nasrettin Hoca hassasiyeti'ni şöyle anlatıyor:

"O günlerde Millî Güvenlik Konseyi'nin gündemi yine [Kenan] Evren Paşa'nın bir emriyle bir anda değişiverdi. SSCB yetkililerinin ve SSCB'nin Ankara Büyükelçiliği'nin 'Nasrettin Hoca'nın aslında Rus olduğu' yönünde açıklamalarda bulunduğu yolunda basında haberler çıkmıştı. Olaya Evren Paşa el koydu! Bu iddiayı yazan bir gazete kupürünün üzerine kırmızı kalemle 'Ruslar! Nasrettin Hoca'ya sahip çıkılsın' emrini not düşerek, Meclis İhtisas Komisyonları Koordinatörlüğü'ne havale etti... Komisyon yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanarak Nasrettin Hoca ile ilgili bir rapor hazırladı ve Konsey'e sundu. Nasrettin Hoca [artık] Türkiye'nindi." (bk. *Yeni Şafak*, 21.06.2005, s. 11).

* * *

Nasreddin Hoca'nın kimliği, nereli olduğu ve kişiliğiyle ilgili -bir kısmı yeni ortaya atılmış- belli başlı iddiaları, yukarıda özetlenmeye çalışıldı. Özellikle ve bilerek N. Hoca ile ilgili Türk dünyasında mevcut görüş ve iddialar, burada

aktarılmamıştır. Böyle yapmış olsa idik, mesele gerçekten içinden çıkılmaz bir hâl alacaktı.³

* * *

Nasreddin Hoca ve ona atfedilen fıkralarla ilgili tartışmaları, başlıca iki grupta toplayabiliriz: A-Soruna kısmen 'tarihçi', fakat daha ziyade 'edebiyat tarihçisi' kimliğiyle yaklaşanlar, B- Soruna 'halkbilimci' kimliğiyle bakanlar.⁴

Şimdi ise, sırasıyla Nasreddin Hoca'ya 'tarihçi', 'edebiyat tarihçisi' ve 'halkbilimci' [folklorcu] gözüyle bakan bazı bilim insanlarının görüşlerini, kısmen özetleyerek, değerlendirmeye çalışacağız:

³ Alıntılar aktarılırken, sahiplerinin 'metin içi vurgulamaları'na bağlı kalındı. Yazı sahipleri vurgulamaları yaparken, bazen 'tek tırnak', bazen 'eğik/italik', bazen ise bu karakterlerin her ikisini birden yazılarında kullanmıştır. Herhangi bir tartışmaya meydan vermemek için, bilinçli olarak, eserlerden, 'dolaylı alıntı' yerine, 'doğrudan alıntı' yapmak tercih edilmiştir. (İG).

⁴ Nasreddin Hoca sorununa, 'tarihçi', 'edebiyat tarihçisi' ve 'halkbilimci'ler nasıl bakmalıdır? Bu soruyu, açık ve net bir biçimde cevaplandırmak gerekecektir. Bu konular üzerinde kafa yoran ve görüşlerini, 1942 yılında yazmış olduğu *Halk Edebiyatı Dersleri* kitabından beri Türk bilim dünyasının takip ettiğimiz, Prof. Pertev N. Boratav'ın değerlendirmelerini vermekle yetineceğiz:

Tarihçi- Halkbilimci:

"Halkbilimi bir bakıma bir toplumun tarihini inceler; ama tarih değildir. O tarih belgelerinden kendi konusuna giren olayları, kuralları vb. incelemek için yararlanır. Ama, onu ilgilendiren açıklamalar tarihin ilgisini aşar. Tarihin amacı, görevi bir olayı *gerçekte* nasıl geçmişse öylece öğrenmek ve bildirmektir; o, olayı gerçeğe uymayan öğelerinden arıttığı ölçüde görevini başarmıştır. Halkbilimi için bir olayın *gerçekteki* biçimi ne olursa olsun, gerçeğe uyan ve uymayan bütün yönleri önemlidir; gerçeğin gerçek-dışına doğru oluşması, ya da gerçek dışından kalkılarak gerçeğe ulaşma, her iki yönde olayların dönüşümünü izleyerek onların toplum ya da bireyler için, her aşamada değişen anlamlarını belirtmek, toplumun ya da bireylerin bu dönüşümlerdeki etki paylarını meydana koymak... İşte aynı bir konuda tarihçi ile halkbilimcisini ayırd eden yöntem ve görev niteliklerinden birkaçı." (Boratav 1969: 12).

Edebiyat Tarihçisi- Halkbilimci:

"Edebiyat tarihçisi de bir yapıtın en 'doğru nüshası'nı, yani yazarın kendisince beğenilen en son biçimiyle imzasını atıp okuyucularına sunduğu metni meydana koymaya çabalar; ona göre incelemelere ve yazar üzerine yargılara temel olacak bu nüshadır. Halkbiliminin konusuna giren söz sanatı ürünü (bir türkü, bir masal vb.)doğduğu andan başlayarak, yayıldığı çağlara, çevrelere, yayıcısının çeşitli ruh hâletlerine, dinleyici-yayıcı ilişkilerine vb. sayısız şartlara göre değişik biçimlerinin her biriyle ayrı değer taşır; halkbilimcinin işi bu yapıtların çağlar boyunca geçirdikleri değişimleri ve bunlarla toplum arasındaki ilişkileri izlemek, anlamlandırmaktır; o, bunların gelişimleri izinden giderek konuların bütünüyle, ya da onların örgülerini meydana getiren motiflerin, bir bölgeden başkasına, ülkeden ülkeye, ulustan ulusa geçişlerini, böylece de dünyamızın birbirinden uzak köşelerindeki insan topluluklarının alış verişlerini aydınlatma çabasında bir katkıda bulunacaktır." (Boratav 1969: 13). (Aynı konular ayrıca bk. Alangu 1983: 112- 116; Y. Sakaoğlu 1986: 22- 24; Artun 2005: 21-23).

Şükrü Kurgan'ın Değerlendirmeleri:

N. Hoca fıkraları konusunda bilimsel nitelikte yazılar kaleme alan ve daha sonra da bu konuda bir kitap yazan önemli isimlerden birisi Şükrü Kurgan'dır. Kurgan'ın bu husustaki tespitleri şöyledir:

Kurgan'ın temel kaygısı, N. Hoca'nın "fıkralarını tanımak ve sonradan Hoca'ya yakıştırılmış olanları ayırmak"tır. Bu konuyla ilgili olarak, fıkraların 'şekil' ve 'tema'larından hareketle 10 maddelik bir liste vermektedir. (Ayrıca bk. Kurgan 1968: 494- 496. Daha sonra, söz konusu maddeler, "Gerçek Nasrettin Hoca Hikâyelerini Ayırmakta Yararlı Kimi Ölçüler" başlığı altında, Kurgan 1968'deki açıklamalar kısaltılarak tekrar verilmiştir. bk. Kurgan 1986: 82- 83).

Bize göre Kurgan, meseleye bir 'edebiyat tarihçisi' olarak eğilmekte ve bir 'sosyal ahlâkçı' gibi davranmaktadır.⁵

Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun Değerlendirmeleri:

Nasreddin Hoca meselesi hakkında 'taraf' olan kimselerin başında -bizim de hocamız olan- Prof. Dr. Saim Sakaoğlu gelmektedir. Onun bu konularla ilgili olarak kaleme aldığı iki kitabı ile pek çok makale ve bildirisi bulunmaktadır.⁶

"Nasreddin Hoca Fıkralarında Açıklık Saçıklık" (1996) adlı makalesinde şu fikirleri ileri sürmektedir:

"Ancak, Hoca ile ilgili fıkraların bazılarında gelince takılıp kalıyorum: Bu fıkra Hoca'nın olabilir mi? Öyle ya, halkın 'hoca' diye itibar ettiği, danışıp görüş aldığı kimse nasıl olur da o fıkradaki olumsuz tipe dönüşür? Kısacası Hocamız, 'Gündüz külahlı, gece silâhlı' birisi midir? Ancak, onunla ilgili en eski fıkra örneklerini veren kaynaklarda bile Hocamız böyle tanıtılıyordu. Meselâ, bir fıkra hırsız olarak gördüğümüz Hoca'yı, bir başka fıkra zampara olarak görüyoruz. Kısacası Hoca hocalıktan çıkartılıp tam anlamıyla olumsuz bir tip olarak gösteriliyordu. (...) Fıkraları bu açıdan incelediğimiz zaman şu gerçekle karşı karşıya kalacağız: Hoca'ya bağlanan bu olumsuz özelliklerin bazıları birbirleriyle taban tabana zıt özelliklerdir. Böyle olunca da her Hoca aleyhtarı, onu gönlünce, daha doğrusu niyetince bir fıkra[ya] bağlayıvermiştir." (Sakaoğlu 1996: 301).

"Biz kesinlikle bu fıkraların Hoca'ya ait olmadığına inanıyor, bu Sünnî Müslüman tipini aşağılamak isteyen kasıtlı kişilerle her gördüğü sakallıyı babası sanan bazılarının, her fıkrayı da Nasreddin Hoca'ya bağlamalarıyla açıklamak istiyoruz." (Sakaoğlu 1996: 302).

Sakaoğlu'na göre, Hoca'yı, hocalıktan çıkararak ve tam anlamıyla olumsuz bir tip haline getiren, Hoca aleyhtarı birtakım kişiler vardır? Bunlar, kesinlikle kötü niyetli ve "kasıtlı" kişilerdir. N. Hoca'ya mal edilen bu cins fıkraları söz konusu kişiler, Hoca'ya yamamış olmalıdır.

⁵ Kurgan'ın kaydettiği bu 10 madde, hiçbir eleştiriye tâbi tutulmadan, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu tarafından da olduğu gibi benimsenip kabullenilmiştir. Sakaoğlu iddialarında haklı çıkabilmek için, yazılarında sık sık bu maddelere gönderme yapmaktadır.

⁶ Sakaoğlu, *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca* isimli kitabında, doğrudan Nasreddin Hoca ile ilgili, altı yazı ile bir söyleşiye yer vermişti (1992: 117- 170). Bu yazıların bir kısmında ileri sürdüğü görüşlerini, yazımızda söz konusu edilecek diğer yazılarında da, 'ısrarla' savunmuştur.

Sakaoğlu, Boratav'ın *Nasreddin Hoca* isimli kitabından hareketle ise şunları söylemektedir:

“Bu eser nihayet 1995’in sonunda yayımlandı; ancak dağıtım yapılmadı. Çünkü buraya Hoca'nın adına bağlanan bütün fıkralar alınmıştı. Oysa bu fıkraların bir bilim adamı sıfatıyla değerlendirilmesi, ona ait olmayanların alınmaması yoluna gidilmesi gerekirdi. Bu esere eski kaynaklardaki fıkralar aynen alınmıştır.” (Sakaoğlu 1996: 305).

“İlk 80 fıkranın yarısından fazlası açık saçıktır. Bunlara Hoca'yı ahmak yerine koyanları da eklerseniz, âdeta yüzyıllar boyunca yazılmış bir ‘Nasreddin Hoca Karalama’ kitabıyla karşı karşıya kaldığımızı anlayabilirsiniz. Biz bu tür yayından bazı açıklamaları beklerdik.” (Sakaoğlu 1996: 307).

Eski yazmalar ve derleme metinlerdeki müstehcen fıkralar hakkındaysa Sakaoğlu şunları söylemektedir: “Kısacası neresinden bakarsanız bakınız, Nasreddin Hoca fıkralarını açık saçıklığa feda etmişlerdi. Kimlerdi bunları yapanlar? Bunu yapanları ‘kasıtlı’ ve ‘kasıtsız’ olmak üzere ikiye ayırabilir ki bu ayrı bir konudur.” (Sakaoğlu 1996: 308).

Hoca'nın “düşürüldüğü durum”la ilgili tespiti ise şöyledir: “Nasreddin Hoca'nın düşürüldüğü duruma son yıllarda Mevlânâ ile Yunus Emre de düşürülmek üzeredir. (...) Hasılı Türk Toplumunu ne zaman bir önder, bir büyük adam yetiştirirse onunla ilgili farklı ve birbirine zıt yorumlar da hemen ortaya atılıvermektedir. Nasreddin Hoca da bunlardan biridir.” (Sakaoğlu 1996: 310).

Sakaoğlu, görüldüğü gibi, ‘seçmeci’ davranmadığı için Boratav'ı suçlamakta ve N. Hoca'nın düşürüldüğü bu kötü duruma diğer Türk büyüklerinin de düşürülmesinden endişe etmektedir.

Nasreddin Hoca'ya ait olmayan fıkraların hangi sebeplerle ona ‘yamandığı’na dair bir başka yazısında ise şunları yazmaktadır:

“Bizler, hemen her fıkrayı uygun düşüp düşmeyeceğine bakmaksızın ona mal edivermişiz. Yani, Nasreddin Hoca'mızın kanatları altına başkalarını da alıvermişiz. Bu tür bir yol her zaman ve her fıkra tipi için geçerlidir; ancak sayı ve oran hiçbir zaman Nasreddin Hocamızın kadar yüksek olmamıştır.” (Sakaoğlu 2004a: 12).

“Bir kitapta [=P. N. Boratav'ın *Nasreddin Hoca*'sı] yer alan 600'e yakın fıkra arasında ‘onundur’ diyebileceğimiz fıkraların sayısı, belki de yarısı kadar bile değildir.” (Sakaoğlu 2004a: 12).

“Türk dünyasında çok sevilen Nasreddin Hoca tipi, coğrafyaya göre şekillenmiş, anlatan ve dinleyenlere göre değişikliğe uğramış, olaylara göre yeni örneklerle zenginleştirilmiştir. Ancak bu iş yapılırken Nasreddin Hocamıza bağlanan fıkraların onun kimliğiyle bağdaşıp bağdaşmayacağına bakılmamıştır. Hatta bazı fıkralarda, Nasreddin Hocamızın bu tür özelliklerine bakılması bir yana, âdeta onun kişiliğini tahrir etmek için, kendisiyle hiç ilgisi olmayan konularda bile fıkra kahramanı yapılmıştır.” (Sakaoğlu 2004a: 12).

“Anadolu sahasında *hocalık* kurumuna karşı takınılan belirli bir tavrın olduğu muhakkaktır. (...) İşte bu kurumu küçük düşürmek için Nasreddin Hocamız bir araç olarak kullanılmış, asıl amaca ulaşmaya çalışılmıştır. Özellikle Bektaşî tipi ile Bekri Mustafa ve benzerlerine ait olduğu her hâliyle belli olan bir fıkrayı Nasreddin Hocamıza bağlamak, bir kültür ihaneti değilse mutlaka bir gaflet ve bilgisizliğin sonucudur. Anadolu'daki, ‘Her gördüğün sakallıyı baban mı/ deden mi sanırsın.’ şeklindeki sözümüz, her fıkranın Nasreddin Hoca fıkrası olarak sanılması şeklini almıştır. Bütün olumlu ve olumsuz özellikleri olan fıkra

tipleri, âdeta Nasreddin Hocamızla birleştirilmiş, bir fıkra tipine indirgenivermiştir, Nasreddin Hocamız ister Sivrihisar'da yaşamış olsun, isten Akşehir'de..." (Sakaoğlu 2004a: 13).

"Ancak bu tür bir değerlendirmenin yapılması gerektiğini bilmeyenlerle buna gerek görmeyenler –yüzyıllardan beri her fıkrayı Nasreddin Hocamıza bağlamakta bir sakınca görmesi gerektiğini bilmeyenleri bir kenara bırakırsak- ortada Hocamıza kurulmuş bir tuzağın olduğunu görecektir. Ciddî bir değerlendirme Nasreddin Hoca fıkralarının sayısını oldukça azaltacaktır; bu ise hiç önemli değildir. Onun şahsını zedeledikten, kişiliğini yok ettikten sonra isterse 2000 tane Nasreddin Hoca fikramız olsun, ne işe yarar ki..." (Sakaoğlu 2004a:14).

"Kendi kendimize soracağımız 'Bu fıkra Nasreddin Hocamıza yakışır mı?' sorusuna vereceğimiz cevap, fıkranın Nasreddin Hoca'ya ait olup olmadığını ortaya koyacaktır. Ve bundan sonra 'Hoca' kavramını aşağılamaya son vermiş veya verdimiş olacağız. Kesinlikle Nasreddin Hocamıza ait olmayan fıkraların altında 'cehalet'in yanında 'kast'ın da olduğu unutulmamalıdır. Bu kasit sahiplerinin kimler olduğu konusunda yapılacak küçük bir araştırma, bu işin niçin bu hâle getirildiğini açıkça ortaya koyacaktır." (Sakaoğlu 2004a: 14).

Sakaoğlu, "onun kişiliğini tahrip etme[yi]" düşünen bazı art niyetli insanlardan söz ediyor. Üstelik bu insanlar yüzyıllardır sahnelerde boy göstermektedir. Bu işi yapanların bir kısmı cahildir; bunlar, belki de kötü niyetli olarak kabul edilmeyebilir. Fakat bilim insanı kılıklı olan bazılarının kasıtlı ve art niyetli oldukları da su götürmez bir gerçektir.

Türk halk kültürü ve bu kültür içerisinde yer alan N. Hoca'yı değerlendirdiği yazısında ise özetle şunları söyler:

"Nasreddin Hoca, tarihî kişiliğinin yanında, bir de romanlara konu olan, fakat her birinde sanki başka biri imiş gibi tanıtılan kişiliğe sahiptir. Bizce onun gerçek kişiliği, kesinlikle ona ait olan fıkralarından çıkaracağımız çizgilerle çizebileceğimiz bir tabloda gizlidir. Onu aydınlığa kavuşturabilmek için de, Hocamıza haksız yere, bilerek veya bilmeyerek yamayan fıkraların onun kutsal adının etrafından ayıklanması gerekecektir. Adının etrafında, hatta eşi ve kız kardeşiyle de ilgili olmak üzere birtakım sevimsiz yakıştırmaların var olduğunu çoğumuz bilemiyoruz. Onun gerçek kimliğinin çizilebilmesi, ona haksız yere mal edilen ve onu hırsız, ayyaş, çapkın vb. gibi gösteren fıkraların ayıklanması, gerçek Hoca fıkralarının ele alınmasıyla gerçekleşebilecektir. Biz, çoğunluğunu art niyetli kişilerin yamadığı ve Hocamızı aşağılayan fıkraları bir kenara bırakıp ona her yönüyle uygun düşen fıkralarından yola çıkarak sonuçlara ulaşmanın doğru olacağı görüşündeyiz." (Sakaoğlu 2004b: 139).

Hoca ile ilgili inanmalar ile hikâye ve efsanelerden bazıları Sakaoğlu tarafından bu yazıda verilmiştir. Yazarın bunlarla ilgili değerlendirmesi şöyledir:

"Hocamızla ilgili daha pek çok güzel inanma ve hikâyeler anlatılır. Bunlar, onun güzel fıkralarını daha da anlamlı hâle getiren süsleyici unsurlardır. Bunların yardımıyla Hocamızı daha iyi anlar ve aslına uygun bir şekilde değerlendirebiliriz. Onun, zaten pek fazla bilgi ve belgeye dayandıramadığımız hayatını, bir parça da olsa etrafında oluşan kültür unsurlarıyla zenginleştirebiliyoruz." (Sakaoğlu 2004b: 14).

Son olarak Sakaoğlu'nun Nasreddin Hoca'nın 'tek' veya 'çok' kimlikli olup olmadığını tartıştığı yazısından (2005) alıntı yapmak istiyoruz:

"Biz de bu alanla 40 yıla yakın bir zamandan beri ilgilendiğimiz için, uzun süreden beri kafamızı karıştıran bu sorunu çözmeye çalışıyoruz. Küçük gibi görünmekle birlikte ortaya

koyacağımız örnekler konunun açıklığa kavuşmasına yardımcı olacaktır.” (Sakaoğlu 2005: 68).

“Sokağa çıkınız, insanımıza Nasreddin Hoca fıkrası olarak neleri bildiğini sorunuz. Onların anlatacağı fıkraların çoğunluğunun onun olmayan fıkralar olduğunu göreceksiniz. Hocaya yakışmayan, onu çok farklı kimliklere büründüren fıkraların öne çıktığı gerçeği ile karşı karşıya kalacaksınız. Bir Nasreddin Hoca araştırmacısının ömrünü vererek hazırladığı kitabında [=Boratav’ın *Nasreddin Hoca* kitabı olmalı] yer alan fıkraların bir bölümü ona yakışmayacak örneklerdir. Eğer kendinizi fıkranın nüktesine kaptırırsanız, anlatılan fıkranın tuzağına düşmüş olursunuz. O hâlde ne yapmalıyız? Biz, birtakım çarpık fikirli araştırmacıları karşımıza almak pahasına da olsa, bu konudaki görüşlerimizi yıllardan beri yaymaya çalışıyoruz. Hoca adına bağlanan her fıkrayı onun fıkrası olarak kabul edemeyiz. Öyle ki, kesinlikle onun olamadığı bilinen fıkralardan yola çıkarak görüş ileri süren bilim adamları vardır. Hoca’dan bin yıl önce yaşamış birini[n] adına bağlı fıkrayı Hocamıza bağlayarak anlatmak ve ondan yola çıkarak sonuçlara ulaşmak bilimi de yanlış yönlendirmiş olacaktır. // Yapılacak iş, bir bilim kurulu aracılığıyla, Nasreddin Hoca’ya bağlanarak anlatılan fıkraları değerlendirmek, ona yamayan fıkraları ayıklamak, gerekirse onları da, niçin alınmadığını belirterek ayrı bir kitap olarak yayınlamaktır.” (Sakaoğlu 2005: 70).

Prof. Sakaoğlu’nun görüşleri, N. Hoca hakkında yazdıklarından özetlenerek yukarıda verilmiştir. Sakaoğlu’nun meseleye, ‘halkbilimci’ gözüyle değil, daha ziyade bir ‘tarihçi’ ve ‘edebiyat tarihçisi’ gibi eğildiği ve bir ‘sosyal ahlâkçı’ gibi davrandığı söylenebilir.

Prof. Dr. Dursun Yıldırım’ın Değerlendirmeleri:

Türkiye üniversitelerinde ‘fıkra’ türü ile ilgili olarak 1975 yılında yapılan *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar* (Kültür Bakanlığı Yay., Ank. 1976) adlı ilk doktora çalışması, Yıldırım’a aittir. Kitap daha sonra *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları* (Akçağ yay., Ank. 1999) adıyla tekrar basılmıştır. Kitabın ‘Giriş’ kısmında (1999: 1-32), iki alt başlık hâlinde “Türk Edebiyatında Fıkra Türü” ve “Türk Fıkraları ve Tasnif Meselesi” incelenmiştir. Kitabın birinci bölümünde “Bektaşî Fıkraları” doğuş, yayılış ve tip özellikleri bakımından; ikinci bölümde ise, “Metinler” kısmında yer alan 389 Bektaşî fıkrası, konu, yapı, kompozisyon özellikleri, dil ve üslup bakımlarından incelenmiştir. Daha sonra ise Bektaşî fıkralarında şahıslar, zaman ve mekan değerlendirilmiştir.

Yıldırım, fikir ve görüşleriyle Türk halkbilimi alanında, yeni bir ‘anlayış’ ve ‘bakış açısı’ nın oluşmasını sağlayan, sayıca az fakat önemli çalışmalar ortaya koyan bir bilim insanı olarak kabul edilmektedir. Bu yazıda Yıldırım’ın ‘fıkra’ konulu üç çalışması söz konusu edilmektedir.⁷

⁷ Bu yazının ‘kaynakça’sında isimleri yer alan bilim insanlarından sadece Prof. Dr. Sakaoğlu, fıkra konulu çalışmalarında, Yıldırım’ın söz konusu doktora tezine atıfta bulunmuştur. Sakaoğlu’nun –görebildiğimiz- bu yazıları, şunlardır:

“Fıkra Tiplerinin Değişmesi” (1984) yazısında (1992: 13- 26), fıkraların tasnif sayısı ile (s. 13, 2. dipnot) “fıkra tipi” tanımını aktarmış, fakat herhangi bir değerlendirme yapmamıştır (s. 14, 5. dipnot). “Türkiye’de Mahallî Fıkra Tipleri” (1989) adlı bildirisinde (1992:27-41), Yıldırım’ın kitabından “mahallî tip” ile ilgili açıklamasını aktarmış, fakat yine herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır (s. 27-28, 2. dipnot). “Türk

Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları* adlı doktora tezinde (1999: 25) Türk fıkraları içerisinde N. Hoca'yı, 'fıkra tipi' bakımından "ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdî tipler" içerisinde, "Türkçenin konuşulduğu coğrafi alan içinde ve dünyada ünü kabul edilen tipler"den en birincisi olarak kabul eder.

Yıldırım, söz konusu doktora tezinde, Türk ve dünya fıkralarında görülen "fıkra tipleri"ni şöyle değerlendiriyor:

"Fıkra-tipleri yaşamış kişiler olabileceği gibi, çeşitli zümrelerin, azınlıkların, bölge ve yörelerin, kültürlerin ortak hususiyetlerinin bir araya gelmesinden meydana gelen, fizik ve ruhî portre kazanmış, ortak yapı hususiyetlerini belli bir şahsiyet halinde ortaya koymuş, kişilik vasfı belirilmiş tipler de olabilir. Aslında bütün fıkra-tipleri, öz kişilikleri unutulmuş veya bundan kurtulmuş şahıslar arasından yaratılmıştır. Doğduğu ve yaşadığı cemiyetin ortak yönlerini temsil ettiği ölçüde de tip yayılma, tanınma ve kabul edilme alanını genişletmiştir. Beşerî ve içtimâî unsurları bünyesinde taşıyan fıkra-tipleri, kalıcılık ve ebedîlik vasfına ulaşmıştır. Tiplerin temsil ettiği şahsiyeti, onlara halk kazandırmıştır. Halk, onları görmek istediği kalıplar içinde kabul etmiştir ve bu sebeple de halkın gözü, kulağı, hissiyatı, aklı, yargı gücü, zekâsı ve sesi olma görevine hak kazanmışlardır. Böyle olunca hiçbir fıkra-tipi, ferdî şahsiyet olarak ifade edilemez. Tipin şahsiyeti cemiyetin ve bu cemiyette yaşayan insanların ortak eğilimlerinden şekillendiğine göre, bu tip hiçbir zaman ferdî tip olarak değil, ortak şahsiyeti temsil eden 'fıkra-tipi' olarak açıklanabilir." (Yıldırım 1999: 18).

Yukarıdaki yazıda geçen 'fıkra-tipi' terimi yerine, 'Nasreddin Hoca' adını koyarak, 'alıntı'yı bir kere daha okumayı denemeliyiz. Bilim dünyasında beklenen şu olmalıydı: 1976 yılından itibaren, Türk bilim dünyasında N. Hoca ile ilgili tartışmalar son bulmalıydı. Üzülerek belirtmeliyiz ki, tartışmalar bugüne kadar sürüp gelmiştir.

Yıldırım, Bektaşî fıkralarını değerlendirdiği doktora tezinden sonra, 1992 yılında "Fıkra" başlıklı uzun sayılabilecek bir inceleme yazısı daha yayımlamıştır.

Folklorunda Üç Ahmak Fıkraları" (1976) isimli bildiri metninde (1992:42- 56) Yıldırım'ın Türk fıkraları konulu sınıflandırmasını aktarmıştır (s. 43). Yazımızın sonunda künyeleri verilen diğer kaynakların hiçbirinde, Dursun Yıldırım'ın 'fıkra' türüne dair hiçbir çalışmasına, atıfta bulunulmamıştır.

Sabri Akdeniz, *Türkiye'deki Çözüntünün Nedenleri* (İst. 1969) isimli kitabında, Türk tarihine bakışımızı şöyle formüle ediyordu: "Boş övgü, boş sövgü." Türkiye'de halkbilimi konulu araştırmalara 'bilimsel'(!) bakışımız, genellikle bu şekilde değil midir? Akdeniz'in bu tespitlerine biz, 'görmezden gelme' ve 'yok sayma'yı da eklemek isteriz.

Mesela bazı bilim insanları, bir makale/bildiri kaleme alıyor; nedendir bilinmez, çalışmasında yararlandığı kaynakları belirtmek istemiyor. Bazıları da 'dipnot'suz ve 'kaynakça'sız bildirimler hazırlayıp, makaleler yazabiliyor. Üstelik bu yazılarını, daha sonra yayınladığı kitaplarına, 'gözden geçirip düzelttiğini' belirtmesine rağmen, hiç değiştirmeden, olduğu gibi alabiliyor. Türkiye'de 'folklor' konulu çalışmaların azımsanmayacak bir kısmı için, bu yargıların doğruluğu söylenebilir.

Dursun Yıldırım'ın 'fıkra' konulu çalışmaları, acaba atıf yapmaya değer nitelikte midir? Şayet atıf yapmaya değmeyecek çalışmalar ise, bunun sebeplerinin de bilim insanları tarafından, yazılarında tartışılması gerekmez mi? Araştırmacılardan beklenen, başkalarının yaptığı bir bilimsel çalışmada ulaştığı sonuçları, tarafsız bir biçimde tartışıp değerlendirmek olmalıdır.

Söz konusu inceleme *Türk Dünyası El Kitabı*'nda (3. cilt- Edebiyat, s. 332- 340); sonraki basımı ise *Türk Bitiği*'nde (Yıldırım 1998a) neşredilmiştir. Toplam 10 sayfalık bu inceleme, Türk fıkralarından hareketle yapılmış önemli tespit, tasnif ve değerlendirmeleri içermektedir. Söz konusu incelemenin bu nitelikleri sebebiyle, dünyadaki çeşitli kültürlerde hâlen yaşayan 'fıkralar' ve bunlara ait 'fıkra tipleri'nin değerlendirilmesinde kullanılabileceği inancındayız.⁸

Söz konusu incelemeden, N. Hoca'yı anlama ve anlamlandırma bakımından önemli gördüğümüz iki alıntıyı aktarmak istiyoruz:

"Yaşamış şahıslar üzerinde gelişen fıkra-tipleri, onlardan kimi izler taşısa bile, artık yeni bir kimlik içindedirler, öz kişilikleri arka plânda kalır veya tamamen unutulur." (Yıldırım 1998a: 228).

"... Türk fıkralarının içinde yaşadıkları coğrafî alan, Türk topluluklarının yaşamakta olduğu coğrafya ile sınırlıdır." (Yıldırım 1998a: 229).

Yıldırım, eski yüksek lisans ve doktora dersi öğrencilerini, Nasreddin Hoca konusunda bildiri hazırlamaya ve dolayısıyla bir sempozyum düzenlemeye teşvik etmiştir. [Prof.] Dr. İsmet Çetin başkanlığında bir ekip, söz konusu sempozyumu Kültür Bakanlığı ve Gazi Üniversitesi olarak ortaklaşa düzenlemiştir. Sempozyum bildirileri, aynı yıl içerisinde basılmıştır: *Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, 6-7 Ocak 1997*, T. C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1977. Kitaba bir 'Önsöz' yazan İsmet Çetin, "*Özellikle bütün katılımcıların hocası olan Prof. Dr. Dursun Yıldırım'ın varlığı katılımcıları yüreklendirdi.*" (1997: 3) demektedir. Bu cümleden, söz konusu sempozyumun Nasreddin Hoca konusuna yeni bir ses ve bakış açısı getirmek amacıyla, Prof. Dr. Dursun Yıldırım tarafından teşvik edildiği sonucunu çıkarmak yanlış olmayacaktır.

Yıldırım'ın fıkralar konusundaki son çalışması ise, kısa bir bildiri metnidir. "Nasreddin Hoca Fıkralarında Varyant Meselesi" başlıklı bildirisi, bir anlamda sempozyum bildirilerini değerlendirme konuşması niteliğindedir. Bildiride yer alan şu cümleler, yukarıda ileri sürdüğümüz görüşü destekler mahiyettedir:

"Önümüzdeki bu çalışmaların benim açımdan güzel yönü şudur: Bu çalışmaların, dün öğrencim ve bugün meslektaşım olan genç bilim adamlarınca gerçekleştirilmiş olması. Onların, Nasreddin Hoca gibi evrensel bir kültür tipimizin anlaşılmasına katkıda bulunacak bu çabalarını kutluyorum." (Yıldırım 1998b: 235).

Aşağıda vereceğimiz alıntılarının ilkinde, önceleri ayrıntılı olarak üzerinde durduğu 'fıkra-tipi' meselesi, ikincisinde ise Nasreddin Hoca'nın bu bağlamdaki konumu belirlenmektedir:

"Sözel eleştiri türü metinlerin veya fıkra türü dokümanlarının bir önemli özelliği de biçim, içerik ve söylemin kurgusunda bir tiplene gereksinimidir. Toplumun sesi olma işlevini yüklenen metinler, bu yönleriyle önemlidirler. Dolayısıyla, fıkra türü metinlerin kurgusunda, eleştiri göreviyle yükümlü tiplenelemler kaçınılmazdır. Biz bunlara, bilindiği gibi *fıkra-tipi* adını veriyoruz. Tiplenelemlerde hem gerçek, hem tarihî hem de kültürel imkânların bulunduğu veriler, imkânlar kullanılabilir." (Yıldırım 1998b: 234).

⁸ Söz konusu yazıya, 'kaynakça'da isimleri yer alan yazarların kitap, makale ve bildirilerinde atf yapılmamıştır.

“Kimi fıkra-tipleri, toplumlarıyla birlikte ölümsüzleşir. Eleştiri konuları, sadece kendi toplumunun değil, aynı zamanda bütün toplumların insanlık boyutundaki kabul ve redleri ile kesiştiğinde bu tipler, evrensellik kazanır ve tüm insanlığın eleştiri tipi veya fıkra-tipine dönüşür. Toplumların pek çok eleştiri konusu, bu tipin etrafında kurgulanan metinler aracılığıyla gündeme sokulur. Türk sözlü edebiyatında, belki de dünya edebiyatında, bu sonuncu tanıma uygun bir tek örnek görülmektedir: Nasreddin Hoca.” (Yıldırım 1998a: 234-235.

Yukarıdaki alıntılardan, Yıldırım’ın Nasreddin Hoca’yı, ‘halkbilimci’ kimliğiyle bir ‘fıkra tipi’ olarak kabul ettiği anlaşılıyor.

Prof. Dr. Seyfi Karabaş’ın Değerlendirmeleri:⁹

Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru (1999) adlı kitabının altıncı bölümünün başlığı “Toplumumuzda Nasreddin Hoca Olgusu: Düzenici Tipi ile Nasreddin Hoca” (s. 309-368) adını taşımaktadır. Bu bölümden, yazarın, hayatının 1977-1998 döneminde N. Hoca ile ilgilendiği anlaşılıyor. N. Hoca olgusu, bu olgunun ilişkili olduğu çağlar, hocaya atfedilen fıkralarla ilgili çeşitli görüşler, düzenici [=kurnaz/hilebaz/ düzenbaz] tipinin N. Hoca olgusuyla ilişkisi, “çevrimsel söylen zamanı içinde” N. Hoca, söylensel [=efsanevî] varlık olarak N. Hoca v.b. gibi sorunlar, kitabın ilgili bölümünde ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu hususlar hakkındaki ulaştığı sonuçların tamamını vermek, bu yazının hacmini zorlayacaktır. Onun için önemli gördüğümüz birkaç hususu aşağıda zikretmekle yetineceğiz:

Halkbiliminde ‘olgu’ teriminden ne anlaşılması ve N. Hoca’nın da niçin bu şekilde ele alınması gerektiğini şöyle açıklıyor:

“Nasreddin Hoca’nın ekinimizdeki işlevini aydınlığa çıkarabilmek için, onu bir kişi olarak değil de, bir olgu olarak düşünmek gerektiği kanısındayım. Nasreddin Hoca’yı bir olgu olarak düşünmenin iki önemli yanı var. Birincisi, bu olguda kullanılan gülmece teknikleri. İkincisi, hangi gülmece teknikleri kullanılmış olursa olsun, bu tekniklerle ne yapılmış; Nasreddin Hoca olgusunun içeriği ne, toplumsal işlevi ne?” (Karabaş 1999: 309).

“Nasreddin Hoca’ bir kişi olmaktan çok bir olgu olarak önemli olduğundan, temelde araştırılması gereken şey bu olgunun nitelikleriyle ilintili olduğu toplum için taşıdığı anlam(lar)dır.” (Karabaş 1999: 317).

Karabaş, fıkralarda yer alan Hoca’yı, “söylensel düzenici tipi” olarak görür. Onu, niçin böyle ele alıp değerlendirdiğini ise, şu tespite dayandırıyor:

“Bu anlatımın belirgin özelliği olan aşırılıklarla saçmalıkların abartılması, bu anlatıları anlatanlar düzeniciyi [=trickster: kurnaz, dolandırıcı] her şeyden önce aptal bir kişi olarak gösterdikleri zaman açıkça görülüyor... Nasreddin Hoca... Kurnazlık ile aptallık el eledir temelde...” (Karabaş 1999: 323’ten Karl Kerényi, “The Trickster in Relation to Grek

⁹ Seyfi Karabaş (1945- 1998), ABD’de Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi alanında “*Dede Korkut Anlatılarında Yapı ve İşlev*” (1974) adlı doktora tezini hazırladı. Yurda döndükten sonra, ODTÜ’de uzun süre öğretim üyesi olarak çalıştı. Son görev yeri, ODTÜ Yabancı Diller Eğitimi Bölümü idi. Hayatını; masal, türkü, ağıt, mani, efsane, Dede Korkut anlatıları, Nasreddin Hoca ve benzeri halkbilimsel ürünleri inceleme ve araştırmaya adanmıştı. Ayrıca üniversitede, Nasreddin Hoca’daki gülmece sanatı ve gülmecenin toplumsal işlevi konulu dersler vermiştir.

Mythology”, Paul Radin, *The Trickster: A Study in American Indian Mythology*, New York 1973 içinde, s. 173-191).

Düzenci tipinin özelliklerini ise, şöyle tespit etmektedir:

“... aptalca bir takım edimlere değinen kimi fıkraları da Nasreddin Hoca’ya yakıştıran toplumumuzun davranışı yüzde yüz yerindedir.” (Karabaş 1999: 323).

“Aptallıkla ussallığı benliğinde birleştirmesinden başka düzenci kişinin belirgin bir yanı da erkeklik aygıtıyla, bir de cinsel yaşamıyla ilgili anlatıların çok olmasıdır.” (Karabaş 1999: 323).

“Kısacası, Nasreddin Hoca aptallıkla ussallığı benliğinde birleştirdiği için, bir de cinsel aygıtının söz konusu olduğu kimi anlatılar olduğundan, bir düzenci olduğu savını ileri sürebiliriz.” (Karabaş 1999: 324).

Karabaş’ın N. Hoca’ya bir ‘halkbilimci’ gözüyle baktığı ve onu bir ‘olgu’ olarak kabul ettiği görülmektedir.

Dr. Mahir Şaul’un Değerlendirmeleri:¹⁰

Boğaziçi Üniversitesi’nde vaktiyle Tahir Alangu’dan ‘Türkiye Folkloru’ dersi alan Şaul, söz yazısında (1978) Nasreddin Hoca sorununa değinmiş ve sorunla ilgili bazı teklifler ileri sürmüştür. Yazıda, arkadaşı Talât İnanç’ın ‘alan’dan derlediği malzeme ve gözlemlerinden yola çıktığı görülmüyor. İnanç, doğduğu yer olan Diyarbakır, Bismil-Batman-Silvan civarındaki Nasreddin Hoca tasarımları ile fıkralarını yazara anlatmış; o da bu verileri değerlendirmiştir.

Şaul, yazısına şöyle başlıyor:

“Nasreddin Hoca üzerine yazılan bunca yazıya rağmen bu alanda ortaya yeni bir fikir atıldığı, metodlu bir inceleme yapıldığı pek enderdir. Yarı aydın bir kültür ortamında âdet olduğu gibi kulaktan dolma yarım yamalak bilgiler, şoven ve yanlış anlayışlarla bütünleştirilerek tekrar tekrar sunulur, kimse de buna bir tepki göstermez. Mevcut olan pek az ciddî incelemelerin bir kısmı (meselâ İbrahim Hakkı Konyalı’nınki) başka disiplinlerden gelen ve anonim edebiyat meselelerine âşına olmayan kimseler tarafından yapıldığı için maalesef çok ters sonuçlara ulaşılmıştır.” (Şaul 1978: 3).

Folklor bilimine dair tespitleri ise şöyledir:

“Halk ürünleri çok yönlü ve değişken bir karakter gösterir. Her çağ, her zümre, her birey onlara kendi hayatından, kişiliğinden gelen yeni bir anlam, yeni bir biçim verir. Halk ürünü mutlak ve değişmez değildir. Değişir, gelişir, doğurur, ölür. Halk ürününün bu hayatietine çeşitlemelerin incelenmesi ve karşılaştırılmasıyla varılır. Bunun Hoca için sonuçları şunlardı: Bir tek ‘Hoca’ yoktur. Çeşitli çağlar, bölgeler, zümreler, insanlar için farklı Hoca anlayışları, düşünceleri vardır. Çünkü toplumsal tabakalardan, bilgilerden, kültür gruplarından gelmiş versiyonların incelenmesiyle bunlar ortaya çıkacaktır.” (Şaul 1973: 3-4).

N. Hoca olgusunun ait olduğu toplumla ilişkisine de, dikkat çekmektedir:

“Buradan da şu varsayıma geçilebilir. Hoca fıkraları yalnız bölgeler arasında farklar göstermiyor, aynı bölge içinde de gruplara, tabakalara göre değişiyor. Aslında Hoca fıkrasının şurda şehir kültürünü şurda kırsal köy kültürünü yansıttığını söylemek de fazla bir

¹⁰ Mahir Şaul, 1978 yılında ABD’de Indiana Üniversitesi’nde yüksek lisansını, 1982 yılında ise yine aynı üniversitede doktorasını yaptı. Hâlen Illinois Üniversitesi Antropoloji Bölümü’nde öğretim üyesi çalışmaktadır. Çalışmalarını batı Afrika halkları ve kültürleri üzerine yoğunlaştırmıştır.

şey ifade etmiyor. Çünkü bu terimler fazla bulanık ve geniştir. Her ürünü içinden çıktığı somut şartlara, toplumsal gruplara, hattâ anlatan insanın psikolojik özelliklerine bağlamamız lâzım. Bütün bunları yapabilmek için yerinde yapılacak ve edebiyatın dışına çıkarak hayatın bütününi kucaklayacak esaslı araştırmalara gerek vardır.” (Şaul 1978: 8).

Yörede bilinen adıyla, Hoca Nasreddin veya Hoca Menşur ‘sahik’ (saf, iyi yürekli, kötülük düşünmez) [=velî-deli arası bir tip] biridir. Dolayısıyla ona atfedilen fıkralarda kötü hareketleri olsa bile, bunları bilmeden yaptığı kabul edilmektedir. (Şaul 1978: 5-6).

Şaul’un bu kısa yazısındaki değerlendirmelerinden çıkan sonuç, kendisinin sorunu bir ‘halkbilimci’ olarak görüp değerlendirdiğidir.

Prof. Dr. M. Öcal Oğuz’un Değerlendirmeleri:

Oğuz’un ‘fıkra tipi’ ve ‘Nasreddin Hoca’ ile ilgili iki bildirisi bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin 1996 yılında Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni’nde (24- 26 Aralık 1996) sunmuştur. İkinci bildirisini ise (2000b), Kültür Bakanlığı ile Gazi Üniversitesi’nin tarafından ortaklaşa düzenlediği Ankara’daki sempozyumda sunmuştur. Yıldırım’ın “*dün öğrencim ve bugün meslektaşım olan genç bilim adamları*” (Yıldırım 1998b: 235) olarak saydıkları kişiler arasında, Oğuz da bulunmaktadır.¹¹

Oğuz’un ilk bildirisinde değindiği, önemli gördüğümüz hususlar aşağıdadır:

“...’şahsa’ bağlanan fıkralar içinde; daha farklı yöntemler tercih edilmektedir. Burada ise, ‘ürün’ ve ‘ürünün yaratıldığı, yaşatıldığı, aktarıldığı ortam’ ikinci plana atılarak veya dikkate alınmayarak, ‘ürün’ü yarattığı kabul edilen ‘kişi’ üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ürünün yaratıcısı üzerine yapılan çalışmalarda ise; ‘nerede doğduğu’, ‘nerede yaşadığı’, ‘tahsil derecesinin ne olduğu’, ‘hangi zaman diliminde yaşadığı’ ve ‘mezarının nerede olduğu’ gibi soruların cevaplarının arandığı ‘biyografi’ tespitine yönelik olmaktadır.” (Oğuz 2000: 59-60).

Oğuz, “tarihî şahsiyet olarak karşımıza çıkan Nasreddin Hoca’nın XIII. yüzyılda Anadolu’da yaşadığı ve Konya-Akşehir’deki türbenin ona ait olduğu kesinleşince,

¹¹ Oğuz, bu bildirisini, “gözden geçir[dikten]” (2000: 59) sonra, *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları* adlı kitabında tekrar yayımlamıştır. Her iki yazısının, gerek ulusal ve uluslar arası bildiri biçimlerinde ve gerekse makale biçimine dönüştürülmüş yeni şekillerinde -nedendir bilinmez- hiç ‘dipnot’ kullanma ve ‘kaynakça’ verme gereğini duymamıştır.

Burada, hazır yeri gelmişken ‘hatırlatma’ bâbında, ‘kaynak gösterme’ konusunda küçük bir alıntı yapmak uygun olacaktır: “Kaynak göstermede *temel ilke*, raporda, *neyin, nereden ve nasıl* alındığını gösterebilmektir. Bu amaçla, başka kaynaklardan alınan her bilgiyi *anında* belirterek kaynağını tanımlamak, doğrudan ya da dolaylı aktarma olduğunu göstermek gerekir. Kaynak göstermede dört temel amaç vardır. Bunlar: 1.Yararlanılan kaynakların yazarlarına kredi vererek, ahlâkî ve yasal kurallara uymak, 2. Okuyucuya, alıntılarının (aktarılan bilgilerin) asıl kaynağa uygunluğunu denetleme olanağı sağlamak, 3. Araştırmada ileri sürülen görüş ve olgulara koşut (paralel) ya da (varsa) karşıt görüş ve olguların varlığını belirterek, araştırmacının, bunları göz önüne aldığını kanıtlamak, ve 4. Okuyucuya, aynı konuda, yararlanabileceği öteki önemli kaynakları tanıtmaktır.” (Karasar 1991: 57).

artık “halkbilimci için Nasreddin Hoca problemi ve inceleme alanı sona ermiş” mi olacaktır? (2000: 60) sorusunu şöyle cevaplandırıyor:

“... tarihte yaşamış olduğunu tespit ettiğimiz bir Nasreddin Hoca'nın varlığı, tarih ve edebiyat tarihi gibi bilim alanlarının bazı sorunlarını çözebilir, ancak, halkbiliminin araştırdığı ve önemseydiği soruların cevabını veremez. Ölmüş bir Nasreddin Hoca'nın kalıplaşmış anekdotlarının yanında, yaşayan bir Nasreddin Hoca'nın kültürünün dinamizmi içindeki fıkraları da halkbilimci için son derece önemlidir. Özellikle 'edebiyat tarihçisi'nin 'şahıs ve eseri' dikkat noktasından yaklaştığı Nasreddin Hoca'yı, halkbilimcinin kendi teori ve yöntemleriyle incelemesi gerekir. Halkbilimci açısından XIII. yüzyılda yaşayan Nasreddin Hoca, Nasreddin Hoca fıkralarının 'proto-tipi' olarak önemlidir. Halkbilimci 'proto-tip' ile fıkralarda yaşayan Nasreddin Hoca arasındaki ilişkiyi, ilişkisizliği, benzerliği, farklılığı ve bunların sebep ve sonuçlarını ayrı ayrı incelemek durumundadır.” (Oğuz 2000: 61).

“Fıkra kahramanını [halk] yaşadığı çevrede bir mekâna yerleştirecek, olayları ve kişileri kendi çevresinden seçecektir. (...) Halkbilimcinin bu yerleştirmeyi ve ulusallaştırmayı iyi değerlendirmesi gerekir. Nasreddin Hoca proto-tipine uymuyor gerekçesiyle, buralardaki Nasreddin Hoca fıkralarını ve efsanelerini görmezlikten gelmek, halkbilimci yaklaşımı olamaz.” (Oğuz 2000: 62).

“Nasreddin Hoca fıkralarına, Nasreddin Hoca'nın eseri gözüyle bakılamaz. Birer edebî eser olmasının yanında, bu fıkralar birer halkbilimi metnidir. Halkbilimi metinleri ise, tek başlarına halkbilimi olaylarını izah etmekte yeterli değildir.” (Oğuz 2000: 62).

“Günümüzde Nasreddin Hoca'nın yeni olaylar ve yeni kişilerle karşımıza çıkması, hem sözlü geleneğin hem de Nasreddin Hoca'nın, anlatı geleneğimizin ve kültürümüzün içerisinde sağlıklı bir şekilde yaşatıldığını gösterir. *Yüzyulumuzun insanının Nasreddin Hoca fıkrası üretmesi, Nasreddin Hoca fıkralarının dejenerasyonu olması ve Hoca'nın kişiliğine saygısızlık edilmesi şeklinde algılanmamalıdır.* Aksine bu üretimler, bir fıkra tipi olarak Nasreddin Hoca'nın günümüz için ne derece canlı ve önemli olduğunu gösterir. '*Nasreddin Hoca bir gün uçakta giderken...*' diye başlayan fıkra, alaycı bir üslûpla reddedilecek bir anlatı değil, halkbilim ürünlerinin tabiatına son derece uygun bir değişimin göstergesidir. Halkbilimci, bu fıkralara Nasreddin Hoca fıkrası değildir diyemez.” (Oğuz 2000: 63).

“Sonuç olarak, Nasreddin Hoca XIII. yüzyılda belli bir mekânda, belli bir sosyal grubun mensubu olarak yaşamış olsa bile, farklı zaman ve mekânlarda yaşayıp günümüze ulaşan bütün Nasreddin Hoca adına bağlanan fıkralar, halkbilimci için hiçbiri dışarıda tutulmaksızın 'Nasreddin Hoca fıkrası' olarak incelenmesi gereken halkbilimi ürünleridir. Nasreddin Hoca'nın 'proto-tipi' ile 'şahıs ve eser' bazında ilgilenmek, edebiyat tarihçisinin yöntemi olabilir. Halkbilimci için, birbirini tutmayan her hayat hikâyesi ve birbiriyle taban tabana zıt her Nasreddin Hoca fıkrası, hiçbiri dışarıda tutulmaksızın incelenmesi gereken kültür hazinesidir. Hangi fıkraların ne zaman, kimler tarafından ve niçin üretildiğini araştırmak ise halkbiliminin araştırması gereken konularındır.” (Oğuz 2000: 63- 64).

Oğuz, ikinci bildirisinde “Nasreddin Hoca fıkralarında varyant sorunu”nu ele almıştır.

“Türkiye’de Nasreddin Hoca konusunda yapılan çalışmalar, ona Sivrihisar ile Akşehir arasında XIII. yüzyılda bir hayatı uygun görmüştür. Bu temel üzerine oturtulan çalışmalar, başka coğrafyalardaki, başka anlatım ortamlarındaki Nasreddin Hoca fıkralarını ‘sonradan

oluşmuş fıkralar’ olarak ele almış, hattâ çoğunu, belirlenen kriterlere uymamaları sebebiyle ‘uydurma’ kabul edip, yok saymayı tercih etmiştir.” (Oğuz 2000: 67).

“Bizim için halkın sunduğu metin ve metnin anlatıldığı ortam esastır. Bunun için, halkbilimci dinlediği her Nasreddin Hoca fıkrasını asıl metin olarak kaydetmek durumundadır. Bu metnin Türk dünyasının öteki köşelerindeki benzerleri ise ‘benzer metin’ veya ‘eş metin’ olarak adlandırılmalı, her türlü değerlendirme bu eşit ve eşitlikçi mesafeden yapılmalıdır. Hangi yüzyıla ve hangi coğrafyaya bağlanırsa bağlansın, bugün veya ileride bir Nasreddin Hoca proto-tipinin tartışmaya mahal bırakmayacak bir şekilde ortaya çıkması bile, bu yaklaşım biçimini zaafa uğratamaz.” (Oğuz 2000: 69).

Yukarıda verdiğimiz alıntılardan Oğuz’un N. Hoca’yı ‘halkbilimci’ kimliğiyle ve ‘fıkra tipi’ olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

S. David Sayers’in Değerlendirmeleri:

Talât S. Halman’ın editörlüğünde hazırlanan *Türk Edebiyatı Tarihi*’nde (2007, c. I, s. 675- 680) kısa sayılabilecek bir yazı kaleme almıştır.¹² Sayers, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü’nde “*Tıflî Hikâyelerinin Dünya Edebiyatındaki Yeri*” adlı tezini savunarak, yüksek lisansını tamamlamıştır (bk. *Türk Edebiyatı Tarihi*, c. IV, 2007, s. 707).

Yazısında değindiği belli başlı şu hususlar üzerinde duruyor:

Tarihî belgelerden yola çıkan “araştırmacılar, 13. yüzyıl boyunca Selçuklu İmparatorluğunda yaşamış, muhtemelen Sivrihisar doğumlu, köyünden göç edip Akşehir’e yerleşmiş ve hayatının geri kalanını burada müderrislik ve imamlık gibi görevlerde bulunarak tamamlamış olan bir ‘Nasrettin Hoca’ portresinde birleşmektedirler. Ne var ki, bu bilgilerden yola çıkarak Nasrettin Hoca fıkralarının hepsini bu tarihî kişiliğe mal etmek ya da fıkralardan bu kişinin başından geçmiş olaylar olarak söz etmek yanlış görünmektedir.” (Sayers 2007: 675).

“Nasrettin Hoca fıkralarında karşımıza çıkan karakter ise, fıkradan fıkraya değişmektedir. Kimi fıkralarında gözüpük ve sivri dilli bir kişilik sergileyen Hoca, kimi fıkralarında ise, saf bir tip özelliği göstermektedir. Dolayısıyla, fıkralarda karşımıza tekil bir Nasrettin Hoca figürü değil çoğul ‘Nasrettin Hocalar’ çıkmaktadır. Fıkraların arasından ‘gerçek’ Nasrettin Hoca’nın başından geçmiş, onun tarafından anlatılmış ya da onun karakterini yansıtmakta olanları saptama girişimleri ise günümüze dek kimi ideolojik tercihlerin açığa vurulmasının ötesinde herhangi bir sonuç vermemiştir.” (Sayers 2007: 675).

¹² Sayers’in değerlendirmeler hakkında, aleyhte iki yazı yayımlanmıştır (bk. Özdemir 2006, Albayrak 2007). Bu yazılar dikkatli olarak okunduğunda, yazarların N. Hoca’yı bir ‘tarihçi’ ve ‘edebiyat tarihçisi’ olarak görmek eğiliminde oldukları anlaşılıyor. Sayers’in “Nasreddin Hoca” başlıklı yazısı, söz konusu edebiyat tarihinin her iki baskısında da ‘değiştirilmeden’ yayımlanmıştır. Yazı, gerek ele aldığı ‘konu’ ve gerekse ‘kaynakça’sı bakımından yetersizdir. Edebiyat tarihinin editörlerinden birisi de Türk halkbilimi uzmanı olan Prof. Dr. M. Öcal Oğuz idi. Oğuz, yazının ‘kaynakça’sına, en azından, Dursun Yıldırım’ın çalışmalarıyla (1998a, 1998b, 1999), kendisine ait iki bildiriye (Oğuz 2000a, 2000b) ilâve ettirmeliydi. Sayers’in N. Hoca hakkında ileri sürdüğü görüşler, bu yazarların görüşleriyle büyük oranda örtüşmektedir. (‘Kaynakça’da işaret edilen Seyfi Karabaş ve -kısmen- İlhan Başgöz’ün (1999) bu doğrultuda görüşlerinin mevcudiyeti bilinmektedir.).

“Nasrettin Hoca'nın sadece Türk kültür alanından beslenmemiş bir tip olduğu belliyse de bu tipi bu kültür alanından tümüyle soyutlamak da yapay görünmektedir.” (Sayers 2007: 676).

“Bir tarihî kişilik, zaman içinde bir edebiyat tipine dönüşmüş ve bu yolla, halkın birçok farklı duyguyu ve düşünceyi dışı vurmak için bir vasıta olarak kullandığı bir hikâye anlatıcı hâlini almıştır. Her folklor ürününde olduğu gibi Nasrettin Hoca fıkralarında da bir ‘ilk anlatıcı’ ya da ‘prototip’ her zaman olanaklı olmadığından, fıkraların her yeniden anlatımına bir yeniden yaratım, her anlatıcıya da bir yaratıcı gözüyle bakmak durumundayız. Folklor ürünlerinde çoğu zaman evrensel denebilecek fikirlerin yerel imgelerle bezenip ortaya konduğu göz önünde bulundurulursa, Nasrettin Hoca fıkralarının kısa sürede hem tek bir kültür alanının sınırlarını aşmış, hem de başka kültürlerin ürünlerine kapılarını açmış olmalarını doğal karşılamak gerekir. Bu yolla, hem eski Nasrettin Hoca fıkraları zaman ve mekân boyunca değişime uğramış, hem de bunlara birçok yenisi eklenmiştir. Bunların küçük ya da büyük bir kısmını ‘arı’ bir kültür arayışı uğruna dışlamaya çalışmak ise, bilimsel bir yaklaşımla bağdaşmayan ve kültürel bağına götüren bir yöntem gibi görünmektedir.” (Sayers 2007: 676).

Sayers de sorunu ‘halkbilimci’ olarak görmüş ve N. Hoca’yı bir “edebiyat tipi” (2007: 676) olarak değerlendirmiştir.

* * *

Prof. Pertev N. Boratav, Prof. Dr. Mehmet Kaplan ile Prof. Dr. Şükrü Elçin, Ord. Prof. M. Fuad Köprülü'nün talebeleri idiler. Dolayısıyla bu bilim insanlarının folklorla bakışlarında hocaları Köprülü'nün tesirinden söz etmek, yanlış olmayacaktır. Yukarıda görüşlerini aktardığımız bilim insanlarından bazıları, Boratav, Kaplan ve Elçin'in talebeleridir. Bildiğimiz gibi, Nasreddin Hoca hakkında ilk inceleme-derleme kitabını Köprülü yazmıştı. Acaba Köprülü, ilki 1917 ve ikincisi 1918 tarihli *-Nasreddin Hoca* kitabında yer alan- makalelerinde (bk. Köprülü 2004), soruna nasıl bakıyordu? Bu soruyu cevaplandırarak olursak, Türkiye'deki N. Hoca tartışmaları da son bulmuş olacaktır:

Köprülü, “Başlangıç” (1917) yazısında, N. Hoca için şunları yazıyor:

“*Nasreddin Hoca* esasen nasıl bir tarihî şahsiyete mâlik olursa olsun, asırların ona verdiği hususî, canlı bir sîma var ki, işte asıl Hoca odur. Türk milleti hayatın bir çok hâdiselerine karşı beslediği telâkkileri ona isnad etti, yüzlerce yıl sakladı; birçoklarını hâlâ da saklıyor.” (Köprülü 2004: 19).

Aynı kitabın son kısmında yer alan “Hoca'ya Dair” (1918) adlı yazıda ise şunları söylüyor:

“*Nasreddin Hoca* Şark'ın bütün İslâm kavimleri arasında, bilhassa Avrupa ve Asya'nın geniş dağınık sahalarına yayılan Türkler arasında asırlardan beri bütün kuvvetiyle yaşayıp durmaktadır.” (Köprülü 2004: 184-185).

N. Hoca, özellikle Türkler arasında yüzyıllardan beri “bütün kuvvetiyle yaşayıp durmaktadır.” “[A]sırların ona verdiği hususî” ve “canlı bir sîma”yı, ancak Türk halkı vermiştir. Türk milleti, N. Hoca'ya “isnad e[dip]”, “beslediği telâkkileri” hem yüzyıllardır saklamıştır, hem de saklamaya devam etmektedir. Bu ifadeler, Köprülü'nün Hoca'yı bir ‘olgu’ şeklinde algıladığı ve anlamlandırıldığını gösteriyor. Yaptığımız bu alıntılardan çıkan sonuç, Köprülü'nün N. Hoca'ya, bir ‘halkbilimci’ [folklorcu] olarak baktığı biçimindedir.

Yukarıda sorunu bu kadar ayrıntılı olarak ele almamız, Nasreddin Hoca ve 'fıkra tipi' terimi [kavramı] hakkında çeşitli bilim insanlarının görüşlerini ortaya koymak maksadına yönelikti.

Artık bir 'halkbilimci' olarak N. Hoca'nın algılanması ve anlamlandırılması sorununa dair kendi değerlendirmelerimizi yapabiliriz. 'Sorun' ortada durmaktadır: Halkbiliminin verileri ve tespitlerinden hareketle nasıl bir 'çözüm' yolu üretebiliriz?¹³

Konu tarihî şahsiyet olunca ister istemez N. Hoca da gündeme geliveriyor. Sivrihisarlılar (Eskişehir) ile Akşehirliiler (Konya) arasındaki N. Hoca'yı sahiplenme mücadelesi yıllardır devam ediyor. Son zamanlarda bu iki şehrimize maalesef yenileri de eklendi. Dikkat edilecek olursa yapılmak istenen, N. Hoca'yı mümkün olduğu kadar, 'mikro' düzeyde 'yerelleştirmek'tir. Bu davranış doğru, tutarlı ve bilimsel değildir. Çünkü N. Hoca Doğu Türkistan'dan kıt'a Avrupası içlerine, Sibirya'dan Kuzey Afrika'ya kadar Türk dünyasında 'ortak temsil' yeteneği kazanmış bir 'fıkra tipi'dir.

Öncelikle şu hususu belirtmemiz gerekiyor: Fıkra, bir sözlü edebiyat türüdür. Fıkralarda ifade edilen gerçeklik, tarihî hakikatlerle örtüşmeyebilir. Onun için fıkralarda yer alan bazı bilgilerden hareketle, bu edebiyat eserlerini birinci dereceden birer tarihî belge olarak kabul etmek de yanlıştır.

Fıkra tipleri, 'fıkra türü' denilen edebî metinlerin 'ana' tipleridir. N. Hoca fıkralarında, ise, ana tip olan Hoca 'sabit'tir. Bu fıkralarda Hoca, hazır-cevap, nüktedan, sağduyulu, aynı zamanda da saflık ve tuhaflığıyla öne çıkan birisi olarak görünüyor. Bu özellikler onun bir 'halk filozofu' olduğunu da gösterir mahiyettedir.

N. Hoca'nın bir fıkra tipi olma meselesini daha iyi anlatabilmek için, edebî metinlerde görülen 'tip' kavramına bakmakta yarar vardır. Bu hususta öncelikle rahmetli Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın 'şahsiyet' ile 'tip' arasındaki ilişkiyi değerlendiren görüşleri önemlidir.

Tipler, genellikle "şahsiyetleri aynı kalan kişiler"dir; bunlar, "basit ve sabit karakterli"dir. 'Şahsiyet' yegâne olduğu halde 'tip'ler "küçük farklarla, başka eserlerde de karşımıza çıkar". Tipler, "sosyal bakımdan mânâlıdır. Onlar muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ederler. Bunların arasında toplumun sevmediği, küçük gördüğü, alay ettiği tipler de vardır.". Tipler toplum içerisinde birtakım 'sosyal değerleri temsil ederler'. Tipler çoğu kez, "edebî eserlerin anahtarı vazifesi"ni görür (Kaplan 2001: 5).

Türk Halk Bilimi'nde 'fıkra' konulu çalışmalarıyla tanınanlardan birisi, Prof. Dr. Dursun Yıldırım'dır. Yıldırım'ın bu husustaki değerlendirmeleri, bilim dünyasında 'tartışmasız' kabul edilecek değerdedir. O, "Fıkra Türü" başlıklı

¹³ Yıldırım, Karabaş, Şaul, Oğuz ve Sayers'in değerlendirmeleri, sanıyoruz sorunu aydınlatmak için yeterli olmuştur. Bu sorun, daha önce şu yazımızda kısaca ele alınmıştır: bk. Görkem 2007b.

incelemesinde, fıkra tiplerinin, 'fıkra' metinlerinde iki şekilde görüldüğünü söylüyor:1.“[Y]aşamış bir insanın özelliklerinin gerekli biçimde zenginleştirilmesi, ona istenen temsil gücü yüklemek suretiyle”, 2.“[E]tnik, dinî, kültürel özelliklerin gerekli seviyelerde insan gömleği içine yerleştirilmesiyle” (Yıldırım 1998a: 228).

Bu açıklamaya göre, N. Hoca fıkra tipinin birinci maddeyle ilişkili olduğu ortadadır.

Hiç tereddütsüz şu tespiti yapabiliriz: Nerede Türkçe iletişim dili ise, orada N. Hoca fıkralarının anlatıldığı görülür. Bu durum, Türk sözel kültürünün 'tarihî' ve 'sürekli' olduğunun en önemli delili olsa gerektir. “Kendisi hem bir halk bilgesi olarak hem de fıkra tipi olarak, Türk milletinin yarattığı en büyük mizah temsilcisidir. Tarihî bir hüviyete sahip olması itibarıyla kendisini ferdî zekânın ve yaratıcılığın en büyük temsilcisi sayan görüşe iştirak etmek mümkün değildir. Çünkü o, halkın ortak yaratıcılığını, zekâsını, aklını, sağduyusunu temsil eden bir fıkra-tipidir. Öyle olduğu için sevilmiştir, büyümüştür ve ölümsüzlüğe ulaşmıştır.” (Yıldırım 1999: 25). Yıldırım'ın da açıkladığı gibi, N. Hoca'nın “tarihî bir kimliğinin olması”, onu “ferdî zekânın ve yaratıcılığın en büyük temsilcisi” saymamız sonucunu doğurmaz

Sadece N. Hoca değil, bütün fıkra tipleri, sözlü gelenek içerisinde bireysel kimlikleri unutulmuş ve bu kimliklerinden “kurtulmuş” şahıslar arasından yaratılmıştır. “Doğduğu ve yaşadığı cemiyetin ortak yönlerini temsil ettiği ölçüde de tip, yayılma, tanınma ve kabul edilme alanını genişletmiştir.(...) ... hiç bir fıkra-tipi, ferdî bir şahsiyet olarak ifade edilemez. Tipin şahsiyeti cemiyetin ve bu cemiyette yaşayan insanların ortak eğilimlerinden şekillendiğine göre, bu tip hiçbir zaman ferdî tip olarak değil, ortak şahsiyeti temsil eden 'fıkra-tipi' olarak açıklanabilir.” (Yıldırım 1999: 18).

N. Hoca'nın Türk dünyasında ortak şahsiyeti temsil yeteneği hâlen artarak devam etmektedir. Bu durumu, N. Hoca'nın Almanya maceralarının anlatıldığı fıkralarda da görmek mümkündür (bk. Demirci 1999).

Bize göre de, fıkra tipi N. Hoca, Türk dünyasında, çok eski dönemlerde elbette bir 'fert' kimliğinde idi. Bu ilk N. Hoca'nın özellikleri, Türk sözlü kültür geleneğinde Türk insanı tarafından gerekli biçimde zenginleştirilmiş ve ona istenen ve arzu edilen 'temsil gücü' verilmiştir. Yani Türk milletinin toplumsal belleğinde, zaman içerisinde, N. Hoca fıkra tipi yaygınlaşıp yerleşmiştir. Daha sonra da Türklerin yaşadığı farklı coğrafyalarda, ortaya çıkan bazı komik şahısların –veya o yöre insanının- maceraları, milletin sözel belleğinde var olan bu 'tip'in işlev ve maceralarıyla 'yeniden kurgulanmış' [=re-construction], 'yeniden üretilmiş' [=re-production] olmalıdır.

Bu görüşümüzü doğrular mahiyetteki -belki de- gözden kaçmış bir değerlendirmeyi, Boratav'ın tespitlerinden özetleyerek aktarmak istiyoruz:

XV. yüzyılda kaleme alınan *Saltuknâme* isimli eserde, Sivrihisar (Eskişehir) halkının “safıkları” ve “tuhaflıklarıyla ün almış insanlar” oldukları kayıtlıdır. “Sivrihisarlıların bu ünleri içlerinden Nasreddin Hoca'nın çıkmış olmasından mı geliyor? Yoksa Nasreddin Hoca tuhaf hikâyelerin kahramanı olarak yaygın ününü

bu tuhaf insanların yurdu olan kasabada doğmuş olmasına mı borçludur? Biz her iki yönden açıklamada da birer gerçek payı bulunduğunu kanımsındayız.” (Boratav 1969: 96-97).

Boratav’ın Akşehir (Konya) ile ilgili değerlendirmesi ise şöyledir:

“[G]elenekten gelme bir bölük anlatımlarla türbesinin canlı tanıklığında büyük bir gerçeklik payı bulunması ve Nasreddin Hoca’nın XIIIüncü yüzyılda Sivrihisar’da doğmuş, Akşehir’de yaşamış ve ölmüş bir kişi olması gerektiği sonucu çıkar kanımsındayız. (...) Epey eski bir tarihten, belki de Hoca’nın ölümünden az sonra başlayarak Sivrihisarlılar üzerine anlatılan hikâyelerle Hoca’ya mal edilen fıkralar birbirine kaynaşmış, ve giderek –Hoca’nın kişiliği ağır bastığı için- sade Sivrihisarlılar üzerine anlatılanlar değil, Türk mizah yaratmalarının büyük toplamı da onun ünlü adı etrafında çevrenmiş olmalıdır.” (Boratav 1969: 96-97).

Sözlerimizi Prof. Yıldırım’ın şu cümleleriyle bitirmek istiyoruz: “...Nasreddin Hoca’nın temsil ettiği şahsiyet, asla ‘fert’ olarak ifade edilemez. Zaten aksi olmuş olsa idi, tipleşmesi söz konusu bile olamazdı. *Nasreddin Hoca*’nın durumu tıpkı *Yunus Emre*’ye benzer. Yani, tarihî, yaşadığı bilinen Yunus Emre değil, halkın gözünde şahsiyet kazanan Yunus Emre gerçek olanıdır.” (Yıldırım 1999: 26).

Şunu unutmayalım: Folklor, tek tek ‘olay’larla değil, ‘olgu’larla ilgilenir. Folklorun amacı ‘birleştirmek’, son tahlilde bir ‘sentez’e varmaktır. ‘Analiz’ yapmak, ayırıştırmak, folklorun amacı olmamalıdır. Küreselleşmenin ‘rüzgâr’ına kapılarak, bir takım anlamsız ve kısır çekişmelerle vakit kaybetmemeliyiz!..

Kaynaklar

- ALANGU, Tahir (1983) *Türkiye Folkloru Elkitabı*, İstanbul: Adam Yay.
- ALBAYRAK, Nurettin (2007) "Kültür Bakanlığı'nın Nasrettin Hoca'ya Ettiği Ayıp!", *Kitap Zamanı*, S. 13 (5 Şubat 2007), s. 28.
- ARTUN, Erman (2005) *Türk Halkbilimi*, (2. baskı), İstanbul: Kitabevi Yay.
- ASAN, Ömer (2006) *Temel Kimdir?*, İstanbul: Heyemola Yay.
- BAŞGÖZ, İlhan (1999) *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- BORATAV, Pertev N. (1969) *100 Soruda Türk Halkedebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- BORATAV, Pertev Naili (1996) *Nasreddin Hoca*, İstanbul: Edebiyatçılar Derneği Yay.
- ÇAYIRDAĞ, Mehmet (2001) "Kayseri’de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezartaşları", *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yay.
- DEMİRCİ, Halil (1999) *Nasreddin Hoca Almanya’da*, (Deutsch-Türkischer Fotosatz), Berlin [=Türkçe].
- EMEDOV, Şamuhammed (2004) "*Türkmen Fıkra Tipleri Üzerine Bir Araştırma*" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERDEM, Nuri Sefa (2005) *12 Eylül’ün Yasama Organı-Haki Meclis*, İstanbul: Piramit Yay.
- GÖRKEM, İsmail (2007a) "Nasreddin Hoca Kimdir ve Nerelidir?" (www.haberkademi.net // 06. 04. 2007)
- GÖRKEM, İsmail (2007b) "Nasreddin Hoca Gerçeği" (www.haberkademi.net // 06. 04. 2007)

- GÖRÜR, Hüseyin (1971) "Görüş: Röportaj" [=Tahir Alangu ile], *Folklor* [=İstanbul], c. II, S. 19- 22 (1970-1971), s. 50- 61.
- IŞIK, Mustafa (2003) *Kayseri’de Mimarî Eserlerde Geçen Ayet ve Hadisler*, Kayseri: Türkiye Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi Yayını.
- KAPLAN, Mehmet (2001) “Önsöz”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar- 3: Tip Tahlilleri*, (4. baskı), İstanbul: Dergâh Yay.
- KARABAŞ, Seyfi (1999) “Toplumumuzda Nasreddin Hoca Olgusu: Düzenici Tipi ile Nasreddin Hoca”, *Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru* (1981), (YKY’de gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 1. baskı), İstanbul: YKY, s. 309- 368.
- KARASAR, Niyazi (1981) *Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi -Kavramlar, İlkeler, Teknikler-*, (3. baskı), Ankara: Torunoğlu Ofset.
- KOZ, M. Sabri (2005) Nasreddin Hoca’ya Gömlek Biçmek”, *I. Uluslararası Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni) Bildirileri, 06-07 Temmuz 2005- Akşehir*, (Ed. Ahmet Aytaç), Akşehir: Akşehir Belediyesi Kültür Yay., s. 57- 67.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2004) *Nasreddin Hoca*, (3. baskı), Ankara: Akçağ Yay.
- KURGAN, Şükrü (1968) “Nasrettin Hoca Fıkralarında Türk Halk Yaşayışının İzleri”, *Türk Dili/Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, c. XIX, S. 207, Aralık 1968, s. 482- 497.
- KURGAN, Şükrü (1986) *Nasrettin Hoca*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- OĞUZ, Öcal (2000a) “Nasreddin Hoca: İki Yaklaşım, Bir Problem” (1996), *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*, Ankara: Akçağ Yay., s. 58- 64. [İlk Yayın: *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, 24-26 Aralık 1996*, İzmir, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., s. 71- 74.]
- OĞUZ, Öcal (2000b) “Nasreddin Hoca Fıkralarında Varyant Sorunu” (1997), *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*, Ankara: Akçağ Yay., s. 65- 70. [İlk yayın: *Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, 6-7 Ocak 1997*, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yay., s.37- 39.]
- [ÖZDEMİR], Mehmed Niyazi (2006) “Bir Garip İddia”, *Zaman*, 20.11.2006.
- SAKAOĞLU, Saim (1992) *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay.
- SAKAOĞLU, Saim (1996) “Nasreddin Hoca’nın Fıkralarında Açıklık Saçıklık”, *Nasreddin Hoca’ya Armağan*, (Yayına Hazırlayan: M. Sabri Koz), İstanbul: Oğlak Yay., s.301- 310.
- SAKAOĞLU, Saim (2004a) “Nasreddin Hoca’ya Ait Olmayan Fıkraların Ona Yamanma Sebepleri Üzerine” (1996), *Türk Dili*, c. 83, S. 631, Temmuz 2004, s. 12- 14.
- SAKAOĞLU, Saim (2004b) “Türk Halk Kültürü ve Nasreddin Hoca”, *Türk Dili*, c. 83, S. 632, Ağustos 2004, s. 139-142.
- SAKAOĞLU, Saim (2005) “Çok Kimlikli Nasreddin Hoca’dan Tek Kimlikli Nasreddin Hoca’ya”, *I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni)- 6-7 Temmuz 2005- Akşehir*, Akşehir: Akşehir Belediyesi Kültür Yay., s. 68- 70.
- SAKAOĞLU, Yurdanur (1986) “*Türk Halk Edebiyatı Ders Notları*”, [Teksir], Erzurum: Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi.
- SAYERS, David S[elim] (2007) “Nasreddin Hoca”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, (Ed. Talât S. Halman vd.), (2. baskı), İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., s. 675- 680.
- SUBAŞI, Muhsin İlyas (2004) "Nasreddin Hoca Kayserilidir", *Erciyes* [=Kayseri], S. 318, Haziran 2004.
- ŞAUL, Mahir (1978) “Yeni Bir Nasreddin Hoca Anlayışı”, *Folklor Doğru*, S. 30, Temmuz-Ağustos 1973, s. 3-8.
- www.haber7.com- (25 Ağustos 2005).
- www.maksimum.com- (03.12.2004).

- YAKUBOĞLU, Cevdet (2005) “Nasreddin Hoca Bakanlık Yapmış”, *Anadolu Ajansı*, (11 Şubat 2005).
Yeni Şafak, 21.06.2005.
- YILDIRIM, Dursun (1998a) “Fıkra Türü” (1992), *Türk Bitiği*, Ankara: Akçağ Yay., s. 221-231. [İlk yayın: “Fıkra”, *Türk Dünyası El Kitabı- Türk Edebiyatı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., s. 332- 340.].
- YILDIRIM, Dursun (1998b) “Sözel Eleştiri Türü ve ‘Nasreddin Hoca Bildirileri’ Üzerine Birkaç Söz” (1997), *Türk Bitiği*, Ankara: Akçağ Yay., s. 232- 236. [İlk yayın: *Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri, 6-7 Ocak 1997*, Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yay., s. 57- 59].
- YILDIRIM, Dursun (1999) *Türk Edebiyatında Bektâşi Fıkraları*, Ankara: Akçağ Yay. [1. baskı: *Türk Edebiyatında Bektâşi Tipine Bağlı Fıkralar*, Ankara 1976: T. C. Kültür Bakanlığı Yay.]
- Zaman*, 07. 10. 2006.